

Πλήν φαίνεται ὅτι δὲν ἔχεται ἀληθείας τὸ πρᾶγμα. Καθότι ἡμεῖς δυνάμεθα ταυτοχρόνως νὰ θεωρῶμεν δύο, τρία, ἢ καὶ πολλὰ ἀντικείμενα ἄνευ τινος συγκρίσεως. Ἄν ὅμως καὶ τὰ ἀντικείμενα εἶναι τοῦ αὐτοῦ εἴδους, τότε ἐκ τῆς τούτων προσοχῆς ἐπακολουθεῖ βέβαια καὶ σύγκρισις. Προσέχων, φέρε εἰπεῖν, ταυτοχρόνως τις εἰς δύο πρόσωπα ὡραῖα, ἀδυνατεῖ νὰ μὴ συνάξῃ ὅτι τὸ ἓν εἶναι ἢ μὴ, ὡραιότερον, ὅπερ εἶναι ἡ σύγκρισις. Ὡς ἀληθεύει μὲν τὸ, ὅπου σύγκρισις, ἐκεῖ καὶ προσοχή, πλήν ὅχι καὶ τὸ ἀνάπαλιν.

88. Ἀλλὰ—τὸ νὰ παραβάλλη τις τὰς ιδέας σρογγύλον καὶ κύκλου, τί ἄλλο σημαίνει, εἰμὴ ὅτι ἐξετάζει, ἂν ἡ ιδέα σρογγύλου εἶναι μέρος τῆς ιδέας κύκλου; Καὶ—τὸ νὰ παραβάλλη τις τὰς ιδέας σρογγύλου καὶ τετράγωνου, τί ἄλλο σημαίνει, εἰμὴ ὅτι ἐξετάζει, ἂν ἡ ιδέα σρογγύλου ἦναι ἢ μὴ, μέρος τῆς ιδέας κύκλου; Εἰς ταύτην λοιπὸν τὴν ἐργασίαν τοῦ νοῦς δίδω ὄνομα ἀπόφανσις. Ὡς ἀπόφανσις εἶναι πέρασ τῆς συγκρίσεως, ἢ ἀντίληψις τῆς ἀναφορᾶς δύο ιδεῶν: τουτέστι τῆς συμφωνίας ἢ διαφωνίας αὐτῶν. Οὕτως εἰς μὲν τὸ, ὅ αἴρ εἶναι βαρῦς, ἡ ιδέα τῆς βαρύτητος εἶναι μέρος τῆς ιδέας ἀέρος: ὅ ἐστι μεθερμηνεύομενον ἢ ἀπόφανσις εἶναι ἀνάλυσις ιδέας.

Δῆλον ὅμως ὅτι ἡ ἀπόφανσις εἶναι μερικωτέρα τῆς συγκρίσεως. Καθότι ἐγὼ δὲν ἀποφαίνομαι πάντοτε εἰς τὴν σύγκρισιν δύο ιδεῶν, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ ἐνδοιάζω. Οὕτως—ἂν μὲ ἐρωτήσῃ τις, τί ἔχει νὰ γεννήσῃ ἡ τάδε γυνή, ἄρσεν, ἢ θῆλυ; ἢ ἐμὴ ἀπόκρισις ἤθελεν εἶναι, ἀγνοῶ. Καὶ—ἂν ἤθελον ἐρωτηθῆ, τίνος ἕνεκεν αἱ γυναῖ-

κες νὰ ἦναι ἀγένειοι, ἢ διὰ τὶ οἱ ἄνδρες νὰ γενειώσιν εἰς τὴν ἐφηβίαν, ἢ πότεν γίνονται αἱ κηλίδες τοῦ Ἡλίου, ἢ ἂν ἦναι ἰσοῦψεῖς αἱ ἐκκλησῖαι τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τοῦ Ἁγίου Παύλου τῆς εἰς τὸ Λουδίον; ἐγὼ ἤθελον ἀποκριθῆ τὸ, ἀγνοῶ. Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ ἀπόφανσις εἶναι πάντοτε θετικὴ, καὶ οὐδέποτε ἀποθετικὴ, εἰ καὶ ἐνίοτε πρόσσει τὸ ἀποθετικόν α, ὡς ἡ ψυχὴ εἶναι αὔλος. Καθότι ἀπόφανσις εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀντίληψις ἀναφορᾶς δύο ἰδεῶν. Καὶ οὐδεὶς, ὡς φαίνεται, ἀντιλαμβάνεται ποτὲ τοῦ ἀπόντος. Ἐπι δὲ τὸ ναί, τὸ οὐ, τὸ φεῦ, τὸ ὡσαύτως, κτξ. εἶναι ἀποφάνσεις τῆς ψυχῆς: ὅεςσι προτάσεις ὁλόκληροι.

Ἄλλ' ἂν τὸ, ἐγὼ καίομαι ἦναι αἴσθημα (2), ἢ ἀντίληψις (45).. Καὶ ἂν χθὲς ἐκάην, μνήμη (61).. καὶ ἂν τὸ, πῦρ μὲν καίει, ἢ μὲ ἔκαυσεν ἦναι ἀναφορὰ τοῦ πυρός (ἐνὸς ὄντος) καὶ τῆς ἐμῆς καύσεως, ἅπερ ἅπαντα εἶναι ἀποφάνσεις τῆς ψυχῆς, δῆλον ὅτι τὰ ἐκτεθέντα ἅπαντα εἶναι σαφῆς ἀπόφανσις καὶ οὐδὲν ἕτερον, μὲ διαφορετικὰ ὅμως ὀνόματα.

89. Ὡς διὰ νὰ ἀντιλάβηται τις τῆς ἀναφορᾶς δύο ἰδεῶν: ὅεςσι διὰ νὰ ἐκτελέσῃ ἀπόφανσιν, εἶναι χρεια παρούσης δύο ὀνομάτων ἢ ἰδεῶν καὶ τοῦ εἰμι ῥήματος, ἅπερ καὶ πρότασις ὑπὸ τῶν λογικευομένων ὀνομάζεται, καὶ ὅροι προτάσεως αἱ δύο ἰδέαι. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος ὅρος λέγεται ὑποκείμενον, ὁ δὲ δεύτερος, κατηγορούμενον, καὶ σύνδεσμος τὸ εἰμι ῥῆμα. Ὡς ἡ πρότασις τῶν λογικευομένων εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἡ ἀπόφανσις τῶν μεταφυσικῶν. Καὶ ἂν μὲν κατηγορηται

κατὰ ὑποκειμένου τὸ κατηγορούμενον, τότε ἡ πρότασις ὀνομάζεται κατάφασις, εἰδὲ καὶ ἀποφάσκειται, ἀπόφασις (α). Ὡς τὸ ναί, τὸ οὐ, τὸ φεῦ, τὸ ὡσαύτως, κτξ., εἶναι προτάσεις ὀλόκληροι (88). Ὡς κατάφασις ἠθελεν εἶναι, ἂν ἡ ἰδέα τοῦ κατηγορουμένου ἦναι μέρος τῆς ἰδέας τοῦ ὑποκειμένου, καὶ ἀπόφασις, ἂν μὴ (αὐτίθι), ὡς τὸ, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶον, καὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἀνσί-σθητος.

90. Ἄν ὅμως καὶ θεωρήσῃ τις ἀνά μέρος τὰ μέρη τῆς ἀποφάνσεως, τότε ἡ μὲν κατάφασις ὀνομάζεται καὶ γνῶσις, ἡ δ' ἀπόφασις, καὶ διάκρισις. Οὕτως ἂν γινώσκω ὅτι ὁ κύκλος εἶναι σρογγύλος, ἢ ὅτι ὁ ἀήρ εἶναι σῶμα, ἢ κτξ, τοῦτο εἶναι γνῶσις.. καὶ ἂν γινώσκω ὅτι τὸ τετράγωνον δὲν εἶναι σρογγύλον, ἢ ὁ ἀήρ δὲν εἶναι πνεῦμα, τοῦτο εἶναι διάκρισις. Τὸ δὲ, διὰ τί αἱ γυναῖκες εἶναι ἀγένειοι, οὔτε γνῶσις εἶναι, οὔτε διάκρισις, ὡς μὴ ἀνανευούσης, ἢ κατανευούσης τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἀκινήτουσης τρόπον τινα.

Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ νὰ ἀποφασίσῃ τις τὸ ἀπότινος ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, ἔχει γνῶσιν τοῦ πράγματος, τούτου ἕνεκεν τὸ ὄνομα γνῶσις εἶναι γενικώτερον, ἢ ὡς ἤδη ἐλήφθη: ὁ ἐς περιέχει καὶ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν διάκρισιν.

91. Οἱ νεώτεροι ὅμως, ἐξ ὧν φαίνεται ὅτι καὶ ὁ ἡμέτερος Εὐγένιος ἐδανείσθη τὸ ὄνομα, ὠνόμασαν τὴν

(α) Κατάφασις ἐστὶν ἀπόφανσις τινὸς κατὰ τινος, ἀπόφασις δὲ ἐστὶν ἀπόφανσις τινος ἀπό τινός. Ἄρισ. ἐν τῷ περὶ ἔρμ. κεφ. δ'.

ἀπόφανσιν κρίσιν. Πλὴν ἂν τις ἐξετάξῃ τὸ πρᾶγμα ὅχι ἐπιπολαίως, ἤθελεν ἰδοῖ ὅτι ἡ σημασία τῆς κρίσεως εἶναι ἄλλοτι, ἢ τῆς ἀποφάνσεως. Καθότι κρίσις δὲν θέλει νὰ εἰπῇ ἄλλο, εἰμὴ βήσανος καὶ ἔρευνα τοῦ προκειμένου, οὔτινος τὸ πέρασ βέβαια εἶναι ἡ ἀπόφανσις, πλὴν ὅχι πάντοτε (88).

Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ἡ τοιαύτη βήσανος εἶναι ἐκεῖνο, ὅπερ ἡμεῖς θέλομεν ὀνομάσει κατωτέρω ἄλλως πως.. καὶ τὸ ὄνομα ἀπόφανσις τῆς Ἑλληνικῆς διαλέκτου τοξεύει κατὰ σκοποῦ, δὲν εἶναι λόγος, εἰ ὅν περ δὲν πρέπει τὸ ὄνομα κρίσις νὰ σαλθῇ εἰς τὴν δύσιν.

92. Οὐδαμῶς ὅμως ὀλιγώτερον, νομίζω ἐγὼ, εἶναι ἀκυρολεξία καὶ ὅταν τινες τῶν μεταφυσικῶν ἠθέλησαν τὴν ἀπόφανσιν, ἢ κρίσιν αὐτῶν ὡς αἰσθησιν. Καθότι αἰσθάνομαι εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀντιλαμβάνομαι τῆς ἐμαυτοῦ διαθέσεως.. ἀποφαίνμαι δὲ σημαίνει δύσ (ἂν τὸ πρᾶγμα ἦναι περὶ αἰσθητῶν), καὶ τὸ αἰσθάνομαι τῆς ἐμῆς διαθέσεως, καὶ τὸ, ὅτι τὸ τάδε σῶμα ἐνεργεῖ πρὸς με: ὅπερ δηλονότι εἶναι ἐξαγωγή τῆς ψυχῆς εἰς τὰ ἔξω: ἢ ἂν θέλης, ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ κατηγορουμένου εἶναι, ἢ οὐ, μέρος τοῦ ὑποκειμένου, ὅπερ δηλονότι εἶναι τοῦ λογικοῦ καὶ ὅχι τῶν αἰσθήσεων.

Περὶ Λογικοῦ.

93. Ἡμεῖς εἴδομεν ὅτι ἡ ἀπόφανσις συνίσταται εἰς τὴν παράθεσιν δύο ιδεῶν (88), εἴτε εἰς τὸ ἂν μία ἰδέα ἦναι ἢ μὴ, μέρος ἄλλης ιδέας. Πλὴν παρατηρῶντες τὰ

πράγματα, ἤθελεν ἰδοῖ ὅτι δὲν εἶναι τρόπος νὰ ἔχη τοῦτο χώραν πάντοτε, ἀλλ' εἶναι πολλάκις ἀνάγκη εἰς τὴν ψυχὴν καὶ μέσων ἰδεῶν, ὡς ὡς δι' ἄλλης κλίμακος νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸ ὑπερῶν. Εἰς ταύτην λοιπὸν τὴν δύναμιν δίδω ὄνομα λογικόν, καὶ διάνοια εἰς τὴν ἐργασίαν. Γινώσκω, φέρει εἰπεῖν, ὅτι ἅπαντα τὰ σώματα εἶναι βαρέα.. ἰδοὺ μία ἀπόφανσις ἢ γνῶσις.. ἀλλὰ μοι εἶναι ἄγνωστον, ἂν ὁ ἀήρ εἶναι σῶμα: ὅ ἐστιν ἐνδοιάζω περὶ τούτου.. εὐρίσκω ὅμως διὰ πειραμάτων ὅτι ὁ ἀήρ εἶναι βαρὺς, καὶ ἐκ τούτου ἀποφασίζω τὸν ἀέρα σῶμα: ἔνθα δηλονότι διὰ νὰ ἀποφασίσω τὸν ἀέρα σῶμα, μοι ἔγεινε χρεία μέσης ιδέας: τοῦ, ὁ ἀήρ εἶναι βαρὺς, ὅπερ ἡμεῖς παριστῆμεν διὰ τοῦ διότι: τούτέστιν ὁ ἀήρ εἶναι τῷ ὅτι σῶμα.. διότι εἶναι βαρὺς.

Δῆλον ὅμως ὅτι τὸ λογικὸν ὄχι μόνον καταφάσκειτε κατὰ τινος, ἀλλὰ καὶ ἀποφάτκει διὰ τῶν μέσων ἰδεῶν: ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον ἡμεῖς ἔχομεν καὶ γνῶσιν καὶ διακρίσιν διὰ τοῦ λογικοῦ. Οὕτως ὄντων ἀπάντων τῶν σωματίων βαρέων: ὅπερ ἐστὶ γνῶσις, καὶ ἀπάντων τῶν πνευματίων ἀβαρῶν: ὅπερ ἐστὶ δευτέρα γνῶσις.. καὶ μαθῶν ἐκ τῆς πείρας τὸ, ὅτι ὁ ἀήρ εἶναι βαρὺς, συνάγω ὅτι ὁ ἀήρ δὲν εἶναι πνεῦμα. Καὶ ὡς ἀποφασίζω ὅτι δύο τινα, ἅπερ εἶναι ἴσα μὲ ἐν τρίτον, εἶναι καὶ πρὸς ἄλληλα ἴσα, οὕτω καὶ ὅτι δύο τινα, ἅπερ εἶναι ἄνισα μὲ ἐν τρίτον, εἶναι καὶ πρὸς ἄλληλα ἄνισα.. καὶ ἀγνοῶν ὅποια εἶναι ἢ ἀναφορὰ τῶν δύο ἐκκλησιῶν: τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει λέγω Ἀγίας Σοφίας, ἢ τῆς ἐν Λουδίνῳ τοῦ Ἀγίου Παύλου, καὶ οὕσης ἀδυνατοῦ πρὸς με αὐτῆς τῆς γνώσεως ἄνευ χρή-

σεως μέσης ιδέας : ἢ ἂν θέλης κοινού μέτρου, ἂν μετρήσω διὰ κοινού μέτρου ἑκατέρωθεν, τότε ἤθελον ἀποφασίσει ἰσότητα, ἢ ἀνισότητα εἰς αὐτάς.

94. Δῆλον ὅμως ὅτι εἰς τὴν διάνοιαν δὲν εἶναι πάντοτε μία ἡ ἀναβαθμὶς, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πλεον τῆς μιᾶς. Οὕτως ἐνταῦθα : τὸ πρώτιστον ἀπάντων τῶν αἰτιῶν δὲν ἔχει αἰτίαν.. τὸ μὴ ἔχον αἰτίαν ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὰ πρὸς ὑπαρξιν ἀπαιτούμενα.. τὸ ἐν ἑαυτῷ ἔχον τὰ πρὸς ὑπαρξιν ἀπαιτούμενα, ἀδυνατεῖ νὰ μὴν ἦναι, ὡς τὸ πρώτιστον τῶν αἰτιῶν ὑπάρχει καὶ ἀδυνατεῖ νὰ μὴν ἦναι, εἶναι κλίμαξ ἐκ πολλῶν ἀναβαθμίδων.

Ἐπειδὴ λοιπὸν διὰ νὰ φθάσῃ τὸ λογικὸν ἐξ ἀποφάνσεων εἰς ἀπόφανσιν, εἴτε ἐκ γνώσεων εἰς γνωσιν, ἔχει χρεῖαν ὁδούτινος εἴτε μετὰδάττει ἐκ νοητοῦ εἰς νοητὸν, τούτου ἕνεκεν ἡ τοιαύτη πράξις ὠνομάσθη διάνοια (93) ;

Αὕτη λοιπὸν ἡ δύναμις τοῦ διανοεῖσθαι ἢ λογίζεσθαι, καὶ οὐδὲν ἄλλο, εἶναι ἡ διαφορὰ τοῦ ἀνθρώπου ὡς πρὸς τὰ κτήνη. Αὕτη μόνη ἐπέκτεινει τὸ κράτος τῶν ἀνθρώπων.. αὕτη μόνη ὑποτάσσει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὰ κτήνη.. αὕτη ἔκαμε βατὴν τὴν θάλασσαν, οἰκητὸν τὸ πλεον μέρος τῆς γῆς.. αὕτη μόνη εἶναι ὁ εὑρετής τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπισημῶν.. ἄνευ αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος ἤθελεν εἶναι ἄτομον, καὶ τώρα εἶναι κόσμος ὁλόκληρος.

95. Ἄν λοιπὸν, ἤθελεν εἰποῖ τις, ἡ διάνοια εἶναι μετὰδάσις ἐκ γνώσεων εἰς γνωσιν ἢ ἐξ ἀποφάνσεων εἰς ἀπόφανσιν.. καὶ ἂν ἐκεῖνο, ὅπερ ὠνομάζομεν ἀπόδειξιν, εἶναι μετὰδάσις ἐκ γνώσεων εἰς γνωσιν, ἔπεται αἰ ἀπο-

δείξεις νὰ μὴν ἦναι ἄλλο τι, εἰμὴ ὁδοιπορία τις τοῦ λογι-
κοῦ, εἴτε διάνοια. "Ὡςτε ἅπασαι αἱ Γεωμετρικαὶ ἀποδεί-
ξεις, ἅπασαι αἱ Ἠθικαὶ, καὶ αὗται αἱ Πιθανολογίαι εἶναι
οὐδὲν ἄλλο, ἢ διάνοιά τις. Καὶ ἐν γένει ἅπαντα ἢ ἡμε-
τέρα ὁμιλία εἶναι διάνοια, ἐξ οὗ καὶ ἡμεῖς λογικοὶ ὠνο-
μάσθημεν.

Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ λέξις συμπεραίνω (εἰς τὴν
διάνοιαν) θέλει νὰ εἰπῆ τὸ, ἔχων τις τὸ ἀποτέλεσμα
γινώσκει τὸ αἴτιον, ἐπειδὴ, φέρε εἰπεῖν, καὶ καίει τοῦτο
τὸ σῶμα, ἄρα εἶναι πῦρ.

96. Δήλου ὅμως ὅτι πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς διανοίας
εἶναι χρεῖα ἀπασιῶν τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθεισῶν γνωσι-
κῶν δυνάμεων ἢ ἐργασιῶν αὐτῶν. Καθότι ἐπειδὴ καὶ ὁ
σκοπὸς τοῦ λογικοῦ εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀντίληψις τῆς
ἀναφορᾶς δύο ἰδεῶν ἢ δοθεισῶν γνώσεων. καὶ ἐπειδὴ
πρὸς ὑπαρξιν τῶν ἰδεῶν εἶναι χρεῖα καὶ ἀντιλήψεως, καὶ
προσοχῆς, καὶ συνειδήσεως, καὶ ἐνθυμήσεως, καὶ φαντα-
σίας, καὶ μνήμης, δῆλον ὅτι τὸ λογικὸν δεῖται ἀπασιῶν
τῶν γνωσικῶν δυνάμεων τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθεισῶν.
Ἐπειτα τίς-διανοούμενος οὐ σύννοιδεν ὅτι διανοεῖται; πῶς
-δύναται τις νὰ διανοηθῆ ἄνευ προσοχῆς, ἢ μνήμης, ἢ
συνειδήσεως, ἢ κτξ. ;

"Ἐπειτα δ' ἐπειδὴ εἰς τὴν διάνοιαν παρεισδίουσι
πολλάκις καὶ αἰσθήματα, τούτου ἕνεκεν τὸ λογικόν, ἐκ
τὸς τῶν γνωσικῶν δυνάμεων, μεταχειρίζεται καὶ τὰς αἰ-
σθήσεις.

97. Καὶ φύσει μὲν ἕνεσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ λο-
γίζεσθαι, δι' ὃ καὶ λογικὸς, πλην ὅχι καὶ διὰ τοῦτο λο-

γίζονται ἐπίσης ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι. Καθότι ὁ ἄνθρωπος λαμβάνει μὲν ἐκ φύσεως τὸ λογικόν, πλὴν δυνάμει καὶ ὄχι ἐνεργείᾳ. Ἰαθότι ἐπειδὴ καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ λογικοῦ εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ μετάβασις ἐκ γνώσεων εἰς γνώσιν (93).. καὶ ἐπειδὴ αἱ τῶν ἀνθρώπων γνώσεις εἶναι κτηταί, δῆλον ὅτι ὁ ἄνθρωπος δεῖται χρόνου τε καὶ περιστάσεων διὰ τὰ ἀποκτήτη γνώσεις πρὸς τὸ λογίζεσθαι, ἐν ᾧ τὸ αἰσθάνεσθαι τινα δεῖται οὐδεμιᾶς διδασκαλίας. Καθότι ἕκαστος κατ' αὐτὴν τὴν γένεσιν αἰσθάνεται, ἀντιλαμβανόμενος τῶν ἀλγεινῶν καὶ ἡδονικῶν προσβολῶν. Πλὴν μέχρι τοῦ δε αὐτὸς εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ζῶον. Ἄν ὅμως βλέπων καὶ ἄλλους ἀνθρώπους ὁμοίους ἑαυτῷ φθάσῃ τὰ γνωρίσῃ ὅτι, ὅσα τῶν σωμάτων ἀλγύνουσι ἢ ἡδύνουσι αὐτὸν, αὐτὰ ταῦτα ἀλγύνουσι τε καὶ ἡδύνουσι καὶ τοὺς ἄλλους, ὥς λέγω τὰ συνδιατίθηται εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἄλλων, τότε πλέον δὲν εἶναι ζῶον, εἶναι λογικός.

Πλὴν ὡς φαίνεται ἡ ἀπόκτησις τούτου δὲν εἶναι ἀκαριαία, ἀλλὰ δεῖται χρόνου καὶ ὄχι ὀλίγου καὶ περιστάσεων πολλῶν. Καθότι ἐν γένει αἱ γνώσεις ἡμῶν ἄλλο δὲν εἶναι, ἢ ἀναφορὰ τῶν σωμάτων τῶν μὴ ἡμῶν δηλούσι, ἢ πρὸς ἡμᾶς, ἢ πρὸς ἄλληλα. Ἐγὼ, φέρε εἰπεῖν, λέγων ὅτι τὸ μέλι εἶναι γλυκὺ, λέγω οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ὅτι τὸ λεγόμενον μέλι ἔχει τοιάνδε τὴν ἀναφορὰν πρὸς με.. καὶ λέγων ὅτι ὁ λίθος βυθίζεται εἰς τὴν θάλασσαν, ἐγὼ λέγω οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ὅτι ὁ λίθος ἔχει τοιάνδε τὴν ἀναφορὰν πρὸς τὸ νερόν.. καὶ λέγων ὅτι ὁ αἶρ εἶναι βαρὺς, ἐγὼ λέγω οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ὅτι ὁ αἶρ ἔχει τοιάνδε τὴν ἀναφορὰν ὡς πρὸς τὸ κέντρον τῆς γῆς, καὶ οὕτως ἐφε-

ξῆς. Καὶ ἐπειδὴ ἡ διάνοια εἶναι μετάβασις ἐκ γνώσεως εἰς γνώσιν, ἔπεται ἀναγκαίως, διὰ τὴν διανοηθῆτις, τὴν ἔχον προῦπαρχούσας γνώσεις, ἀλλέως εἰς τὴν ἠθέλει μεταβοῦ;

98. Συνάγεται λοιπὸν ἐντεῦθεν ὅτι δύναται τις τὴν γυμνάσῃ τὸ λογικὸν αὐτοῦ, ὥστε καὶ τὴν γνώσκει εὐκόλως καὶ τὴν ἀποφασίζει ταχέως. Οὕτως οἱ Ζωγράφοι, οἱ Ἀγαλματοποιοὶ, οἱ Ἀνατόμοι, οἱ Ἀρχιτέκτονες εὐθὺς ὅπου ἴδωσι μίαν εἰκόνα ἐκ πρώτης ὄψεως, γινώσκουσι καὶ τὰ ἀμαρτήματα καὶ τὰς χάριτας αὐτῆς. Καὶ εἰς Μουσικὰς διακρίνει τοσαύτας ἀναφορὰς, λάθη, καὶ ὠραιότητας εἰς ἓν ἄσμα, ὅπερ εἰς ἄλλος νομίζει θαῦμα. Ὡστε τὸ λογικὸν ἕνεκα τῆς γυμνάσεως ἀποφασίζει τοσοῦτον ταχέως, ὥστε τὴν νομίσῃ τις τὸ πρᾶγμα αἰσθημα, καὶ ὄχι διάνοιαν. Πολλάκις ὅμως τὸ λογικὸν καταπείθει καὶ αὐτὴν τὴν αἰσθησιν τοῦ τὴν ἀποφασίσῃ ὄχι ὡς αὐτὴ αἰσθάνεται, ἀλλ' ὡς τὸ λογικὸν ὁρᾷ. Εἰς ἄνθρωπος, φέρε εἰπεῖν, ἀπέχων ἀπ' ἐμοῦ 10 ποδῶν, ἂν ἀπομακρυνθῇ 20, ἔπρεπε τὴν ἐκτελέσῃ εἰς ἐμὲ ὑποδιπλασίαν τὴν ὀπτικὴν γωνίαν, καὶ διὰ τοῦτο τὴν φανῇ μικρότερος ἑαυτοῦ κατὰ τὸ ἥμισυ, καὶ ἐγὼ τὸν βλέπω ὡς καὶ πρότερον τοῦ αὐτοῦ ὑψώματος, ὅπερ δηλονότι εἶναι σαφῆς διάνοια, ἢ τις εἶναι αὐτῆς. Τὸ κοινὸν ὑψωμα τῶν ἀνθρώπων εἶναι πέντε, ἢ ἕξ ποδῶν, ἀλλ' ὅπερ βλέπω εἶναι ἄνθρωπος, ἄρα εἶναι πέντε ἢ ἕξ ποδῶν. Καὶ κατὰ ταύτην λοιπὸν τὴν ἀπόφασιν τοῦ λογικοῦ, καὶ ἐγὼ τὸν βλέπω ὄχι μικρότερον τῶν πέντε ποδῶν.

99. Ἡμεῖς εἶδομεν (93) ὅτι διὰ τὴν ἐκτελέσῃ ἀπόφασιν τὸ λογικὸν, εἴτε διὰ τὴν διανοηθῆ, ἔχει χρεῖαν μέσων

ιδεῶν. Ἄλλὰ — τοῦτο τί ἄλλο σημαίνει, εἰμὴ ὅτι πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς διανοίας συντρέχουσι τρία τινα; Καὶ εἶναι τὰ ἐξῆς.

α'. Καὶ οὐσιωδέστερον εἶναι ἢ ἐφεύρεσις τῶν μέσων ιδεῶν, αἵ τινες καὶ ἀποδείξεις ὀνομάζονται.. β'. ἢ τάξις αὐτῶν, ὡς εὐαγγέλιον συνδεδεμένα ὡς μία ἄλυτος καὶ οὕτω πως, ὡς εὐαγγέλιον γινώσκηται ὁ ἀπαρτισμὸς ἐκάστης ἐκ τῆς προαυτῆς.. γ'. εὐαγγέλιον προκύπτει ἀναγκαστικῶς ἐκ τῆς ἀρίστης αὐτῶν τάξεως τὸ συμπέρασμα, ὅπερ δηλονότι εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ λογικοῦ. Διὰ τὴν ἀπόδειξιν, φέρε εἰπεῖν, τὸν αἴρατις βαρῦν, εἶναι χρεῖα εἰς αὐτὸν μίᾳ ἢ πολλῶν μέσων ιδεῶν, ὡς δι' αὐτῶν εὐαγγέλιον ἀνακαλύψῃ τὴν συμφωνίαν τῶν δύο ιδεῶν: αἴρος καὶ σώματος. Καὶ εὐρῶν ἅπαξ τὴν μέγαν ιδεάν: τὸ, ἀήρ εἶναι βαρῦς, ἰδοὺ πῶς ἤθελε τάξῃ τὸ πρᾶγμα.

Ἐπειδὴ καὶ ἅπαντα τὰ σώματα ὑπόκεινται εἰς τὴν δύναμιν τῆς βαρύτητος, ὡς εὐαγγέλιον τείνωσι πρὸς τὰ κάτω.. καὶ ἐπειδὴ ὁ ἀήρ πάσχει τοῦτο αὐτὸ, οὐδεὶς δύναται πλέον εὐαγγέλιον ἀμφιβάλλῃ περὶ τοῦ αἴρος ὅτι εἶναι σῶμα.

100. Ἐκ τῶν ἐκτεθειτῶν λοιπὸν τριῶν πράξεων τοῦ λογικοῦ (99), τὸ τρίτον εἶναι τὸ ὑποκείμενον τῆς λογικῆς, ὅπερ καὶ συλλογισμὸς ὑπὸ τῶν λογικευομένων ὀνομάζεται.

Πᾶς λοιπὸν συλλογισμὸς σύγκειται ἐκ τριῶν προτάσεων, ἢ ἀποφάνσεων, ἐξ ὧν αἱ μὲν δύο εἶναι δεδομέναι, ἢ δὲ τρίτη ζητούμενη. Ζητείτω, φέρε εἰπεῖν, ἂν ὁ ἀήρ ἦναι σῶμα. Καὶ ἰδοὺ πῶς τότε ἤθελε συλλογισθῆτις.

Πᾶν σῶμα εἶναι βαρὺ ε
 ἀλλὰ μὴν ὁ ἀήρ εἶναι βαρὺς ε
 ἄρα ὁ ἀήρ εἶναι σῶμα.

"Ευθα δηλ. τὸ, πᾶν σῶμα εἶναι βαρὺ, καὶ τὸ, ὁ ἀήρ εἶναι βαρὺς εἶναι δεδομένα, εἴτε ἐγνωσμένα, καὶ ζητούμενον τὸ, ἂν ὁ ἀήρ ἦναι σῶμα.

Μεῖζονα λοιπὸν ὀνομάζουσι τὴν πρώτην πρότασιν, ἐλάττωσα τὴν δευτέραν, καὶ συμπέρασμα τὴν τρίτην. Καὶ εἶναι ὀρατὸν ὅτι εἰς ἕκαστον συλλογισμὸν εἶναι τρεῖς μόνοι οἱ ὄροι καὶ ὄχι πλέον, καὶ ὅτι οἷς παραλαμβάνομενοι ἐκτελοῦσι τὰς τρεῖς προτάσεις. Καὶ τὸν μὲν πρῶτον ὄρον, ὡς τὸ σῶμα ἐνταῦθα, ὀνομάζουσι μεῖζονα, ἔνεκα βέβαια τοῦ πλατυσμοῦ αὐτοῦ (7.7), ἐξ οὗ καὶ ἡ πρότασις ἔλαβε τὸ ὄνομα, τὸν δὲ τρίτον, ὡς τὸ, ἀήρ, ὀνομάζουσιν ἐλάττωσα, ἐξ οὗ καὶ ἡ πρότασις ἔλαβε τὸ ὄνομα, καὶ μέσον τὸ βαρὺ. Εἰ δὲ καὶ ἐζητεῖτο ἂν ὁ ἀήρ ἦναι πνεῦμα εἶδου πῶς ἤθελε συλλογισθῆ τις.

Τὰ πνεύματα δὲν εἶναι βαρέα,
 ἀλλὰ μὴν ὁ ἀήρ εἶναι βαρὺς,
 ἄρα ὁ ἀήρ δὲν εἶναι πνεῦμα.

"Ευθα δηλ. τὸ ε τὰ πνεύματα δὲν εἶναι βαρέα, καὶ τὸ, ὁ ἀήρ εἶναι βαρὺς, εἶναι προτάσεις δεδομένα, καὶ ζητουμένη τὸ, ἂν ὁ ἀήρ ἦναι πνεῦμα. "Ως, ὡς ὀράται, τὸ σκοπούμενον τοῦ συλλογισμοῦ δὲν εἶναι ἄλλοτι, εἰμὴ ἀπόφανσις τις, ἢ τις ἐνταῦθα εἶναι τὸ νὰ κατηγορήσῃ κατὰ τοῦ ἀέρος τὴν ἀπουσίαν τῆς αὔλότητος ἢ πνευματισμοῦ, ὡς ὄντος τούτου ἐναντίου τῆς βαρύτητος : ὅ εἰσι νὰ ἀντιλάβηται τῆς συμφωνίας ἢ διαφωνίας τῶν δύο ἰδεῶν : ἀέρος καὶ βα-

ρύτητος, ἢ αἶρος καὶ πνεύματος, εἴτε τὸ, ὅτι ἡ μία ἰδέα εἶναι, ἢ μὴ, μέρος τῆς ἄλλης (88).

101. Ἐν ὅμως ἐξετάξῃ τις τὰς δύο πρώτας προτάσεις ἑνὸς συλλογισμοῦ, οὗτος ἠθέλει ἰδοῖ ὅτι συνέχουσι συνεπτυγμένως τὴν τρίτην, εἴτε τὸ συμπέρασμα. Καθότι λέγων τις ὅ ἄῆρ εἶναι βαρὺς, καὶ ὅτι τὰ σώματα εἶναι βαρέα, οὗτος λέγει συνεπτυγμένως καὶ τὸ, ὅ ἄῆρ εἶναι σῶμα. Καὶ λέγων τις ὅ ἄῆρ εἶναι βαρὺς, καὶ ὅτι τὰ πνεύματα εἶναι ἀβαρῆ, οὗτος λέγει ὅτι ὁ ἄῆρ δὲν εἶναι πνεῦμα. Γιαθῆτι ἐπειδὴ καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην πρότασιν ἡ βαρύτης εἶναι μέρος τῆς ἰδέας σώματος, κατὰ δὲ τὴν δεύτεραν, αὕτη αὕτη μέρος τῆς ἰδέας αἶρος, δῆλον ὅτι τοῦτο εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ὅτι ὁ ἄῆρ εἶναι σῶμα. Ὡς γινώσκων τις τὴν ἀλήθειαν τῶν δύο προτάσεων τῶν πρώτων ἑνὸς συλλογισμοῦ, οὗτος ἀδυνατεῖ νὰ μὴ δεχθῆ ὡς ἀληθῆ καὶ τὴν τρίτην, ἀλλέως ἠθέλε δεχθῆ καὶ μὴ, τὸ αὐτὸ πρᾶγμα, ὅπερ εἶναι ἀντίφασις.

102. Ἐν γένει λοιπὸν ὁ συλλογισμὸς εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀπόφανσις τοῦ ὅτι μία ἰδέα εἶναι ἢ μὴ, μέρος μιᾶς ἄλλης: τουτέστιν εἶναι γνώσις συμφωνίας ἢ διαφωνίας δύο ἰδεῶν, πλήν ἀγνοουμένης, καὶ διὰ τοῦτο παραλαμβάνεται μία ἄλλη τρίτη ἐγγυτέρα ἑκατέρας, ὡς νὰ ἐκτελέσῃ ψηλαφητὸν τὸ πρᾶγμα. Ἀγνοεῖται λέγω ἂν τὸ Γ ἢ εἶναι ἢ μὴ, μέρος τοῦ Α, πλήν γινώσκεται ὅτι τὸ Β εἶναι καὶ μέρος τοῦ Α καὶ ὅλον τοῦ Γ. Ὡς ἐγὼ λέγω, ἐπειδὴ καὶ τὸ Β εἶναι μέρος τοῦ Α, τὸ δὲ Γ μέρος τοῦ Β, ἄρα καὶ τὸ Γ εἶναι μέρος τοῦ Α. Τὸ Β λοιπὸν εἶναι, ὅπερ ὀνομάζουσι μέσον ὄρον, ἢ μέσην ἰδέαν,

"Ἐτι ἀγνοεῖται ἂν τὸ γ ἦναι ἢ μὴ, μέρος τοῦ α, πλην γινώσκεται ὅτι τὸ β δὲν εἶναι μέρος τοῦ α, εἶναι δ' ὅλον τοῦ γ. "Ὡς ἐγὼ λέγω, ἐπειδὴ καὶ τὸ β δὲν εἶναι μὲν μέρος τοῦ α, εἶναι δ' ὅλον τοῦ γ, ἄρα οὔτε τὸ γ εἶναι μέρος τοῦ α.

Πᾶς λοιπὸν ὀρθὸς συλλογισμὸς ἀναγκαίως ἀνάγεται εἰς τοὺς δύο μόνους τούτους κανόνας, ἀλλέως ἤθελεν εἶναι ἡμαρτημένος. "Ὡς οἱ δοθέντες ὑπὸ τῶν λογικευομένων μυρίαι κανόνες, ἅπαντες περιέχονται ὑπὸ τούτων τῶν δύο, καὶ βέβαια δὲν ἐπληθύνθησαν ὑπ' αὐτῶν δι' ἄλλο, εἰμὴ διὰ τὴν συγχέωσιν τὸν ἐγκέφαλον τῶν μαθητῶν αὐτῶν, καὶ ἔτι πρὸς ἀπώλειαν χρόνου.

103. Τὸ χεῖριζον ὅμως, ὡς ἐγὼ νομίζω, εἶναι ὅτι ἐκ τοῦ συλλογισμοῦ μαυθάνει τις οὐδὲν, ἀγκαλὰ καὶ ὠνόμασαι κλείς τῆς φιλοσοφίας. Καὶ μικρὰ ἔρευνα ἀρκεῖ τὴν πληροφορήσῃ καὶ τὸν πλέον πεισματώδη περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ λεγομένου. Εἶναι γὰρ ἀληθές, ὅτι ἐγὼ διὰ τοῦ συλλογισμοῦ ἐσύναξα τὸ, ὅτι ὁ ἀὴρ εἶναι σῶμα (100), ἀποκτήσας: δηλ. γινώσιν τινα ἀναγκαίαν δι' ἐμέ.. ἀλλὰ πότε; Ἄφ' οὗ πρῶτον ἔμαθον ἐκ τῆς φυσικῆς ὅτι ἅπαντα τὰ σώματα εἶναι βαρέα, καὶ ἔτι ἀφ' οὗ ἔμαθον ἐξ αὐτῆς ταύτης, ὅτι καὶ ὁ ἀὴρ εἶναι βαρὺς, διὰ πολλῶν πειραμάτων καὶ παρατηρήσεων: ὅ ἐστι μεθερμηνεύομενον ἀφ' οὗ ἔμαθον ἐκ τῆς φυσικῆς ὅτι ὁ ἀὴρ δὲν εἶναι αὔλιν τι (100). Ὁ Ἀριστοτέλης ἐγίνωσκε βέβαια τὴν κάμη ἀρίστους συλλογισμοὺς ὑπὲρ πάντα ἄλλον, πλην ἀγνοῶν ἂν ὁ ἀὴρ ἦναι σῶμα, ἠγνόει καὶ ἂν ὡς βαρὺς ἐκατάθλιβε τὰ ἐπὶ γῆς σώματα, καὶ τούτου ἕνεκεν ἠγνόει τὸ, καὶ διὰ τὴν τὰ ῥευστὰ ἀνέρ-

χονταί εἰς τὸ κενόν. Ὡς ἐκ τοῦ συλλογισμοῦ οὔτε ὁ Ἀριστοτέλης οὔτε ἐγὼ ἔμαθον οὐδέν.

Ἄλλ' ἂν, ἤθελεν εἰποῖ τις, καὶ ἡμεῖς μανθάνομεν οὐδέν ἐκ τοῦ συλλογισμοῦ, ἢ διδασκαλία τῆς λογικῆς ἤθελεν εἶναι περιττή. Πλὴν καὶ τοῦτο, λέγω ἐγὼ, εἶναι ἄλλη ὑπερβολὴ καὶ ἀπομακρυσμὸς ἀπὸ τῆς μέσης ὁδοῦ πρὸς τὰ ἄκρα. Καὶ καθὼς οἱ σχολαστικοὶ ἠμάρτανον ἰσοχάζομενοι ἀπάσας τὰς ἀνθρωπίνους γνώσεις κρεμαμένας ἐκ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν συλλογισμῶν, ὥς οἱ ἄνθρωποι νὰ μὴ γίνωνται ἄλλως λογικοὶ, εἰμὴ διὰ μόνης τῆς λογικῆς, οὕτω καὶ ἡ παντελής ἀγνοία τῆς λογικῆς ἤθελεν εἶναι ἄλλο ἀμάρτημα. Δῆλον ὅμως ὅτι ἡ ταύτης πραγματεία ἔπρεπε νὰ ἦναι σύντομος, ἀποποιουμένη τὰ περιττὰ καὶ τὰς ξένας ὕλας, καὶ περικλειομένη εἰς τὸ νὰ διδάσκη μόνον τὴν μορφήν τοῦ συλλογισμοῦ, καὶ ὅτι ἅπασα ἢ ἡμετέρα ὁμιλία εἶναι οὐδέν ἄλλο, ἢ συλλογισμοὶ συνεχεῖς, ὥς τοῦτο γινώσκων τις, νὰ διακρίνη εὐκόλως τὸν μὴ ὀρθῶς διαλεγόμενον, ἀγκαλὰ καὶ οὔτε τοῦτο ἀποκτᾶται ἐκ τῆς λογικῆς, ἀλλ' ἐκ τῆς τῶν πραγμάτων γνώσεως.

Περὶ Λογιστικοῦ.

104. Ἐγὼ ἀντιλαμβάνομαι τῆς προσβολῆς τῶν ἔξωθεν σωμάτων, ὅπερ βέβαια εἶναι ἄλλο τι, ἢ αἴσθησις (45).. ἐγὼ ἔχω συνείδησιν τῶν ἐμῶν ἐνεργειῶν, ὅπερ βέβαια δὲν εἶναι αἴσθησις (50).. ἐγὼ συναθροίζω ἐκ πολλῶν εἰς ἓν ἀντικείμενον καὶ τὴν αἰσθητικὴν καὶ τὰς γνω-